

УДК 821.161.-32.09

ЛИХАЧОВА Олеся Анатоліївна

кандидат філологічних наук, приват-доцент
кафедри української та зарубіжної літератур
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
вулиця Старопортофранківська, 26, Одеса, 65020, Україна;
тел.: +380671036085; e-mail: f0rstar@ukr.net;
ORCID ID: 0000–0002–8616–4713
DOI: <https://doi.org/10.18524/2410-3373.2018.21.155190>

СИМВОЛІСТИЧНІ СТРУКТУРИ В ТВОРАХ М. ХВИЛЬОВОГО

Анотація. У статті розглядаються символістичні структури в поезії та їх трансформація — перехід у ранню новелістику М. Хвильового. Саме цим і зумовлена **актуальність** пропонованого дослідження, що скерована на розгляд структури художнього світу автора через призму символістичних структур. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що структура художнього світу М. Хвильового вперше піддається поглибленому аналізу в символічному аспекті. **Метою** статті є дослідження структури художнього світу творів М. Хвильового з урахуванням наявних символів. **Об'єктом** дослідження є поезія та рання новелістика М. Хвильового. **Предмет** дослідження — символічний аспект структури художнього світу М. Хвильового. **Окреслена мета** дослідження й специфіка аналізованого предмета зумовили застосування таких **методів** дослідження: компаративний: для порівняння досліджуваних явищ у кількох текстах; загальнофілологічний: передбачає залучення досліджень проблематики творів, системи образів, композиційних елементів, хронологічних характеристик у системі символічного аналізу. Таким чином, можемо підкреслити, що і в поезії та прозі М. Хвильового досить розвинуті й вживані символи з історичними алюзіями з минулого України; вони, як правило, ретельно «зашифровані» та «закодовані», в таких символічних утвореннях часто відчуваємо тільки «натяк», або ж затані паралелі із сутністю бурхливого життя 20-х років ХХ століття. **Практична цінність** роботи полягає у новому способі вивчення текстів М. Хвильового з позиції міжетекстової взаємодії, що відкриває можливості для подальшого поглибленого розгляду його творчої спадщини. **Результати** дослідження сприятимуть наступним розвідкам у цьому напрямку, присвячених творчості М. Хвильового.

Ключові слова: символ, поезія, функції, символістичні структури, новелістика.

Відомий літературознавець В. М. Жирмунський фундаментує народження раннього символізму О. Блока та А. Белого на ґрунті та природі метафори: «Основним прийомом романтичного відтворення світу служить метафора. Тому, з точки зору стилю, романтизм є поезія метафори» [1, с. 205]. Принагідно було б цілком логічно сказати, що і неоромантизм М. Хвильового та П. Тичини також величезною мірою ґрунтується саме на метафорі, котра силою таланту обох митців надзвичайно виразно та експресивно трансформується у символ, у численні, розгорнуті символічні структури. Й саме в дослідженні В. М. Жирмунського «Поетика Олександра Блока» дуже цінне те, як він детально, на рівні мікроструктур, простежує «розгортання метафори», її «переростання» в художньому світі О. Блока, А. Белого та Анни Ахматової у багатоструктурну природу символу: «...метафоричне іносказання володіє властивістю до подальшого самостійного розвитку, слідуючи внутрішньому, іманентному закону самого поетичного образу. Якщо небо — «жемчужная чаша», то келих може бути наповнений «лазурним вином». Розгортаючи метафори за внутрішніми художніми законами, він (О. Блок) не тільки уникає логічних протиріч із реальним, матеріальним змістом інших слів, але начеб нарочито підкреслює їх неспівставність, щоб створити враження ірраціонального, надреального, «фантастичного...».

«Перший робітничий поет України», Микола Хвильовий з гордістю заявляє «Аз єсь робітник...» у вірші «Досвітні симфонії», і вже в цих, чи не початкуючих поезіях, як пише Микола Жулинський, «пружинить — граниться нова образність, різко зміщуються символічні плани, уява поета то сягає космічних узагальнень, то лагідно прихильється до замисленого в глибині вод сонця. Його вабить і підносить «досвітня симфонія сонця», «невідомість минулого», сучасного і майбутнього, «леопардить м'язи» тверда впевненість у світовій будівничій місії соціалізму» [2, с. 16], то митець, немов у чорну безодню, западає у «чорну смугу песимізму», відчаю і зневіри в щасливе майбуття рідної Вітчизни.

Домінуючою рисою величезного таланту Хвильового було те, що він був «художник-новатор», митець плідного експерименту, письменник справді самобутній і надзвичайно своєрідний. «Коріння його творчості, — як пише літературознавець Ф. Кислий, — в нашій класичній літературі, в нашому багатющому фольклорі, в живій

дійсності. Пригадаймо слова: «шукання Хвильового почалися там, де урвалися шукання Коцюбинського». І дійсно окрему «лінію» становлення Хвильового як модерніста обов'язково необхідно виводити із імпресіонізму Михайла Коцюбинського: пригадаймо хоча б присвяту знаменитої новели прозаїка «Я (Романтика)» шедевр Коцюбинського «Цвіт яблуні». І все-таки головним базисом і фундаментом Хвильового-модерніста став символізм, навіть постсимволізм. З початком 1990-х років твори письменника стали об'єктом посиленої уваги вітчизняних літературознавців (зокрема варто зазначити роботи В. Агеевої, Ю. Безхутрого, Т. Гундорової, С. Павличко), а також унаслідок падіння «залізної завіси» з'явилися розвідки таких учених, як Г. Костюк, Л. Плющ, Ю. Шевельов, М. Шкандрій. Проте й сьогодні залишається спектр проблем, які досі належним чином не розкриті, а це, своєю чергою, уможливує появу нових студій. Саме цим і зумовлена **актуальність** пропонованого дослідження, що скерована на розгляд структури художнього світу автора через призму символістичних структур. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що структура художнього світу М. Хвильового вперше піддається поглибленому аналізу в символічному аспекті.

Метою статті є дослідження структури художнього світу творів М. Хвильового з урахуванням наявних символів.

Об'єктом дослідження є поезія та рання новелістика М. Хвильового. **Предмет** дослідження — символічний аспект структури художнього світу М. Хвильового. Окреслена мета дослідження й специфіка аналізованого предмета зумовили застосування таких **методів** дослідження: *компаративний*: для порівняннi досліджуваних явищ у кількох текстах; *загальнофілологічний*: передбачає залучення досліджень проблематики творів, системи образів, композиційних елементів, хронотопних характеристик у системі символічного аналізу.

Вже у найперших, іноді недосконалих, «кострубатих за формою» недовершених віршах Хвильового з'являються вдивовиж оригінальні, «навіть викличні» та дисонуючі, коли порівнювати їх із поезією традиційною, окремі символи та розгорнуті символічні структури: «І дні пішли за днями,/ Себе я гартував,/ Відкрились інші брами,/ Інакше заспівав./ Тепер іду новітній/ І лине буйний спів./ Я вам, заводи рідні,/ Несу вінок з огнів...» [3, с. 46].

Вдиво таємнича, загадкова та не розшифрована донині символічна структура: «Відкрились інші брами», і в причину цього поет «інакше заспівав»: «Або чотирирядок із вірша «Скляр»:/ Дружок мій любий — діамант —/ з кишені блузи щулить око,/ Ох, як він весело в туман/ Застромить погляд свій глибокий...» [3, с. 47]. Тут розгорнута метафора безпосередньо трансформується у також розгорнутий символ, власне, в цілу символічну структуру, коли камінь-діамант, немов жива істота, «оживлено» «щулить око» до світу, до душі поета.

Або ж численні варіанти та варіації «на тему» рідного, коханого українського степу, що дійсно під силою фантазії Хвильового переростає у неповторний ряд символів, що неначе віддзеркалюють у собі саму і душу України: «Жевріють спогади... про що?/ Ох. Повідь барв, не потони/ Жагучий потяг в безнадія —/ Стени! Стени!/ Від вас, стени, я!» [3, с. 77]. Наближений до попереднього також образ-символ степу з поеми «В електричний вік»: «А вчора степ шумів.../ Ох, як метушився степ!/ Чекали в місто гостей./ Троглодитного віку...» [3, с. 82]. Надзвичайно сильно символізовані в поезії Хвильового так звані «космічні мотиви» й теми; вони вдивовиж оригінальні та рельєфно одмінні навіть від космічних, «сонячних кларнетів» Павла Тичини. Хвильовий якби «оживлює» космос безнастанною присутністю у ньому тривожної людської душі та власного серця й розуму; ожож, можна твердити, що космос Миколи Хвильового (і найбільше в його поезії) «антропо-софський», тобто, максимально олюднений, оживлений і пульсуючий: «Було небо повне, як вагітна сіроока/ Дівчина./ Але була виснажена душа —/ Кинемо її знову в лабеті.../ Ша!./ Серце моє, де ти?» [3, с. 82]. Знову ж таки метафора «небо..., як вагітна сіроока дівчина» переростає у напівтаємничий, як правило, символ у Хвильового; й тут же «символізовано» поет шукає свого серця: «Серце моє, де ти?». Напевне, віддане і дівчині сіроокій, і «повному небу». Або ж подальший (в поемі «В електричний вік») моторошний, драматичний образ-символ того ж таки степу; вже й не степу — а живої істоти, що залякла в трагічному мовчанні, і душа ліричного героя поеми так наближена до тієї істоти-степу: «Степ замовк./ Мовчить./ Гризе наші виснажені крижі./ І я мовчу. І в цій мовчанці/ Ховаються зорі далекого-близького/ І трагедія сучасності...» [3, с. 85]. І можливо, найбільш численні чи вживані і поезії (а згодом і прозі) символи, пов'язані із зорями: поезія Хвильового просто сіяє то сонцем, то зорями, то голубими небесами...

Звичайно, що виразально-зображальні функції символу та розгорнутих символічних структур у поезії вужчі та локальніші, аніж у прозовому контексті новели, повісті чи роману: тут вони вписані у глибокі психо-філософські узагальнення. Ось цікаво простежити усі ці символи, що ми аналізували в поезіях Хвильового, «лягають» в новелістичне полотно: вони (символи) майже тотожні, але вже в матерії новели вони виконують знову ж таки ширші, «епічніші» функції і творчі авторські завдання.

Візьмемо до прикладу окремих прозовий період із «Вступної новели», де всі попередні, названі метафори-символи наче сконцентровані, сфокусовані в одне органічне ціле, але вже не вірша, а новели: *«Словом, я до безумства люблю небо, трави, зорі, задумливі вечори ніжні осінні ранки, коли десь летять огнянопері вальдшнепи, — все те, чим так пахне сумно-веселий край нашого строкатого життя. Я до безумства люблю ніжних жінок з добрими, розумними очима, і страшенно шкодую, що мені не судилось народитися таким шикарним, як леопард. І ще люблю я до безумства наші українські степи, де промчалась буря громадянської баталії, люблю вишневі садки («садок вишневий коло хати») і знаю, як пахнуть майбутні городи нашої миргородської країни. Я вірю в «загірну комуна» і вірю так божевільно, що можна вмерти. Я — мрійник і з висоти свого незрівняного нахабства плюю на слинявий «скепсис» нашого скептичного віку. Ну, і так далі»* [3, с. 123].

Як переконуємось, окремі символи та їх розгорнуті структури буквально перемандрували в цей прозово-публіцистичний період із ранніх поезій Хвильового; більш того, «Вступна новела» нагадує собою своєрідний програмний для творчості видатного прозаїка естетико-філософський та етичний «маніфест»: як жити й творити надалі, що, найцінніше, найтривожніше, найінтимніше для душі «мрійника», що «вірить так божевільно, що можна вмерти».

Варто зазначити, що «символізоване утворення» «загірна комуна» надзвичайно часто, в найрізноманітніших смислових позиціях також зустрічається і в поезії і в прозі та й у публіцистиці митця: тут необхідно акцентувати, що такого терміну як «комунізм» прозаїк майже не вживає, а тільки «загірна комуна», «чорний папа комуни» і т. ін.

І в поезії та прозі М. Хвильового досить розвинуті й вживані символи з історичними алюзіями з минулого України; вони, як правило, ретельно «зашифровані» та «закодовані», в таких символічних

утвореннях часто відчуваємо тільки «натяк», або ж затаєні паралелі із сутністю бурхливого життя 20-х років ХХ століття. Так народжується наскрізний символ — «трансцендентал», який підчас несе на собі основну не тільки композиційно-структурну функцію, й енергію семантичного, проблематичного чи філософського задуму автора-творця, або ж «ядро парадигми» вірша чи новели. І як правило, такий «символ-трансцендентал» у Миколи Хвильового ґрунтується на нових, оригінальних, навіть незвичайних метафоричних неологізмах, коли «метафора із простої метафоричної ознаки стає складною метафоричною темою — неначе поетичною реальністю» [1, с. 211].

Вивчення текстів М. Хвильового з позиції міжтекстової взаємодії відкриває можливості для подальшого поглибленого розгляду його творчої спадщини. Запропонований у статті аналіз символістичних структур художнього світу письменника, звичайно, не є вичерпним. Утім, результати дослідження сприятимуть наступним розвідкам у цьому напрямку, присвячених творчості М. Хвильового.

Література

1. Жирмунский В. Теория литературы. Поэтика. Стилистика/ В. Жирмунский. — Л.: Наука, 1977. — 405 с.
2. Жулинський М. Талант, що прагнув до зір / М. Жулинський // Хвильовий М. Твори: у 2 т. — К.: Дніпро, 1990. — Т. 1. — С. 5–43.
3. Хвильовий М. Твори: у 2 т. / М. Хвильовий. — К.: Дніпро, 1990. — Т. 1. — 650 с.

References

1. Zhirmunsky, V. (1977). Theory of Literature. Poetics Stylistics. Leningrad, Science. 405 p.
2. Zhulinsky, M. (1990). Talant, who sought to see. Hvyly'ovyj M. Tvory: u 2 t. [Khvylovy M. Works: 2 t.]. Kiev, Dnepr, Vol. 1. P. 5–43.
3. Khvylovy, M. (1990). Works: 2 t. Kiev, Dnieper, Vol. 1. 650 s.

ЛИХАЧОВА Олеся Анатольевна

кандидат филологических наук, приват-доцент кафедры украинской и зарубежной литературы, ГУ «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», улица Старопортофранковська, 26, Одесса, 65020, Украина; тел.: 0671036085; e-mail: f0rstar@ukr.net; ORCID ID: 0000–0002–8616–4713

СИМВОЛИЧЕСКИЕ СТРУКТУРЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ М. ХВЫЛЕВОГО

Аннотация. В статье рассматриваются символистические структуры в поэзии и их трансформация — переход в раннюю новеллистику М. Хвильевого. Именно этим и обусловлена **актуальность** предлагаемого исследования, направлено на рассмотрение структуры художественного мира автора через призму символистических структур. **Научная новизна** работы заключается в том, что структура художественного мира М. Хвильевого впервые подвергается углубленному анализу в символическом аспекте. **Целью** статьи является исследование структуры художественного мира произведений М. Хвильевого с учетом имеющихся символов. **Объектом** исследования является поэзия и ранняя новеллистика Хвильевого. **Предмет** исследования — символический аспект структуры художественного мира М. Хвильевого. Обозначенная цель исследования и специфика рассматриваемого предмета обусловили применение таких **методов** исследования: компаративный: для сравнения исследуемых явлений в нескольких текстах; общепилологический: предусматривает привлечение исследований проблематики произведений, системы образов, композиционных элементов, хронотопных характеристик в системе символического анализа. Таким образом, можем подчеркнуть, что и в поэзии и прозе М. Хвильевого достаточно развитые и используются символы с историческими аллюзиями из прошлого Украины; они, как правило, тщательно «зашифрованы» и «закодированы», в таких символических структурах часто чувствуем только «намек», или затаенные параллели с сущностью бурной жизни 20-х годов XX века. **Практическая ценность** работы заключается в новом способе изучения текстов Хвильевого с позиции межтекстовых взаимодействий, открываются возможности для дальнейшего углубленного рассмотрения его творческого наследия. Результаты исследования будут способствовать следующим разведкам в этом направлении, посвященных творчеству М. Хвильевого.

Ключевые слова: символ, поэзия, функции, символистические структуры, новеллистика.

Likhachev O. A.

PhD, Associate Professor Department of Ukrainian and Foreign Literatures Chair South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, улица Старопортофранковська, 26, Ukraine, Odessa 65020; тел.: 0671036085; e-mail: f0rstar@ukr.net; ORCID ID: 0000–0002–8616–4713

SYMBOLIC STRUCTURES IN THE WORKS OF MYKOLA KHVYLOVY

Summary. The article deals with the symbolist structures in poetry and their transformation — the transition to the early novels of M. Khvylovy. That is precisely the **relevance** of the proposed study of the author's consideration of the structure of the artistic world through the prism of the symbolic structures. The scientific **novelty** of the work is that the structure of the artistic world of M. Khvylovy was first subjected to in-depth analysis in the symbolic aspect. The **purpose** of the article is to study the structure of the artistic world of M. Khvylovy's works, taking into account the available symbols. The **object** of the study is poetry and early novels M. Khvylovy. The **subject** of research is the symbolic aspect of the structure of the artistic world of M. Khvylovy. The intended purpose of the study and the specifics of the subject studied led to the use of such research **methods**: comparative: comparing the phenomena studied in several texts; General philology: involves the attraction of studies of the problems of works, systems of images, compositional elements, chronotopic characteristics in the system of symbolic analysis. Thus, we can emphasize that in the poetry and prose of M. Khvylovy symbols with historical allusions from the past of Ukraine are sufficiently developed and used; they are usually carefully «encrypted» and «encoded», in such symbolic formations we often experience only a «hint» or hidden parallels with the essence of the turbulent life of the 20-ies of the XX century. **The practical value** of the work lies in a new way of studying the texts of M. Khvylovy from the standpoint of intertextual interaction, which opens up opportunities for further in-depth consideration of his creative heritage. The results of the study will contribute to the subsequent intelligence in this direction devoted to the work of M. Khvylovy.

Key words: symbol, poetry, functions, symbolist structures, novels.